

ПЕТАР М. АНЂЕЛКОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СОЦИОЛОГИЈУ

ЕКОНОМИЈА ИЛИ ХРЕМАТИСТИКА – СЛУЧАЈ СРБИЈЕ²

АПСТРАКТ. Народи вреде онолико колико вреди њихова привреда. У данашњем, глобалном свету, народи стичу или губе независност првенствено према томе колико им је успешна, јака и независна привреда. Наравно, слобода и самосталност једног народа бране се на свим пољима, али је успех на економском кључ успеха и на свим осталим. Реч „економија” је грчког порекла и у преводу на наш језик она значи „умеће вођења домаћинства (привреде)”. То што ми, по навици, настављамо да зовемо економијом данас у свету а и у Србији, никако не можемо назвати умећем вођења привреде. Појам „економија” одавно је истиснут а његово место заузео је појам „хрематистика”, такође реч грчког порекла која означава умеће богаћења. Тај је термин у употребу увео Аристотел. Овај древни филозоф истицао је да су економија и хрематистика антиподи и да је хрематистика погубна за друштво. По својој природи, она води уништењу економије. Практично, она се може назвати „уништитељем умећа вођења привреде”. Данас у свету и Србији немамо економију, имамо хрематистику (шпекулације на робним тржиштима, пирамидалне схеме, развој тржишта хартија од вредности, игре на берзанама...). Нови вид монархије, који се исказује као нови империјализам почива на „лукавству економије”, у којој доминирају сурови (Хобсови) закони тржишта и где економија постаје политика. Слика друштва Ис-

¹ profapetar@gmail.com

² Рад је резултат истраживања на пројекту ИИИ 47023 Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 22. септембра 2015, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 25. децембра 2015.

точне Европе, где је неолиберални социјални дарвинизам, маргинализујући највећи број становника, створио читаву класу сиромашних, који се сада боре да остваре право на рад, а на другој страни екстремно богате људе, потврђује сву испразност неолибералне демократије. Као последица хрематистике у транзитним друштвима настаје „капитализам без капиталиста” (Младен Лазић) у коме је капитал приграбљен у друштвеним сукобима посредованим политичким делањем елита, помоћу којег је прерасподела акумулисаног друштвеног богатства највећим делом завршила у приватним рукама. Овај рад представља покушај да се укаже на погубне последице хрематистике у свету, и посебно у нашем друштву, али и да се учини напор да се трага за „принципима наде” и укаже на могуће правце другачијег развоја српског друштва.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: економија, хрематистика, српско друштво, развој.

*У рају, јаки од слабих љаве робове, а
у миру њо чине дојашти од сиромашних.
А: Јаће је криво самим шим што је вук љадан.*

Оскар Вајд

ЕКОНОМИЈА И ХРЕМАТИСТИКА

Еумоника (наука о добром друштву) учи да нема квалитетног и стабилног развоја без јаког, плуралног друштва с аутономним сферама у свим друштвеним областима, а посебно у привреди. Од давнина важи правило: јако, здраво, стабилно домаћинство – здрава и стабилна породица, и јака, здрава, независна национална економија – здраво стабилно уређено друштво. При свакој интернационализацији, тј. укључењу у свет, што у савременим условима постаје неминовност, не треба сметнути с ума да тамо беспштедно владају *интерес, моћ и љинуда*. Стога, ако народ и његова елита желе да друштво буде стабилно, слободно и просперитетно, потребна је најпре сопствена интеграција и консолидација, па онда, према светским критеријумима, укључивање у шире окружење.

„Светска историја, схваћена као историја држава, борба је између два и само два принципа. Човек има два, и само два начина, да себи обезбеди потребна добра: економски начин обезбеђивања добара је рад, а политички плъчка. Економски начин значи: мир, слободу,

братску заједницу, другарство, хуманост. Политички начин значи: рат, неслободу, егоистичко друштво, доминацију, варварство.”

Тако је пре осам деценија Франц Опенхајмер (Према: Оцић, 2014, стр. 21) априорно и поједностављено јасно указао на два основна начина привређивања – економски (домаћински) и хрематистични (егоистични). На измаку деветнаестог века (1873), тада деветнаестогодишњак Андра Николић о односу националне и интернационалне економије пише:

„Има две школе политичке економике. Једна је *космополијска економика*, наука о вредности, којој су људи средства за производњу богатства. Друга је *народна економика*, наука о *производној снази*, којој је богатство једно од средстава за развиће личности. Прва економика учи народ да се обогати експлоатисањем других народа. На застави друге економике стоје ове речи: Најнесрећнија је она политика која проповеда упропашћење туђе снаге. Где је год притисак, ту страдају подједнако и победник и побеђени” (Николић, 2014, стр. 819).

Економија (грч. *oikonomia*, *oikos* кућа, *nomos* закон) управљање кућом, домаћинство, целисходно уређење; газдинство, имање, добро; штедња, штедљивост, разумно искоришћавање добара и снаге... (Вујаклија, 1990, стр. 260). У четвртном веку пре нове ере софиста Ксенофан написао је дело *Oikonomos* са намером да одгнетне тајну привредног понашања. Временом, посебно са појавом размене и тржишта, променом начина привређивања и вештине управљања, овом појму додаје се и појам политичка (политичка економија). Посебно ће тај термин бити у широј употреби након изласка књиге *Расправа о њолијичкој економији* (1615. год.), француског економисте Антоана Монкретјена (*Antoine de Montchrétien*). Тај термин је нарочито био омиљен у бившим социјалистичким државама под утицајем марксизма, а и данас је у њима доминантан. Међутим, у земљама енглеског говорног подручја, посебно након објављивања књиге Алфреда Маршала (*Alfred Marshall*) *Принципи економике*, углавном се користи термин економика. У Немачкој, што може бити поучно, у употреби је термин национална економија.

Хрематистика (грч. *chrematisticos* – течевински, добитни, привредни), наука о новцу, вештина зарађивања новца (Вујаклија, 1990, стр. 1022). Тај је термин увео у употребу Аристотел. Овај древни филозоф истицао је да су економија и хрематистика антиподи и да је хрематистика погубна за друштво. По својој природи, она води уништењу економије.

„Неки људи, међутим, праве од свих врлина и вештина средства за богаћење, као да је богаћење циљ тих врлина и вештина према коме треба све подешавати” (Аристотел, 1975, стр. 21).

Аристотел посебно жигоже зеленаштво

„док се трговина с правом потцењује јер није природна, је ту људи зарађују једни на другима. Сасвим је оправдано омражено и зеленаштво, јер се ту добит постиже помоћу самог новца и новац не служи сврси којој је намењен. Новац је, наиме, настао ради размене, а камата га умножава и отуда је и добила име, јер деца личе на родитеље, а камата је новац зарађен од новца. Стога је од свих начина богаћења овај највише противан природи” (Исто, стр. 22).

Овај мудри Стагирац упозораваће и тада на људе жељне власти и богатства „онај ко је лош а потрошио је много новца да се дочепа власти, желеће да то искористи као прилику за надокнаду и умножавање капитала” (Исто, стр. 66). Поучна је и за сва времена важећа порука овог мудрог филозофа, а она гласи: „Благородним и слободним људима никако не приличи да у свему траже корист” (Исто, стр. 269).

Социолошки посматрано постоји више начина хрематистике (стицања богатства – богаћења) али су два доминантна. Сопственим радом, умећем, талентом, корак по корак („кап по кап вир се вири”) и други, стицање личне користи, богаћење (појединачно или групно) на брз и лак начин („лов у мутном”) на рачун других или општег добра. За први можемо рећи да је природан и прихватљив за свако друштво, да је то пут стварања стабилног и здравог домаћинства и стабилног и просперитетног друштва. Овај други начин, непожељан и штетан по друштво, најчешће се изједначава са корупцијом, односно злоупотребом одређеног положаја у циљу стицања лаке зараде. Дакле, када људи злоупотребљавају свој положај како би дошли до лаке и брзе зараде, онда говоримо о хрематистици, односно, модерно речено – корупцији. Хрематистика је врло штетна за свако друштво, блокира његов развој и разара институције. „У тренутку када се у друштву прихвати да својина није света као Божји закони и када не постоји сила закона и јавне правде да је заштити, тада наступају анархија и тиранија”, сматра Џон Адамс (John Adams). Тиранија је „непријатељ слободе, противник закона” (Демостен); њен циљ је „ропство а не добробит људи” (Макијавели [Niccolò Machiavelli]). То је „поредак ствари, где је онај горе подао, а овај доле понижен” (Шамфор [N-S. R. Chamfort]) (Оцић, 2014, стр. 43). Анализом

транзиционог периода у Србији Оцић долази до закључка да је хрематистика у Србији захватила све поре друштва и да представља велико зло за српско друштво.

„Изгледа да су изневерена очекивања да на ђубришту криминала и корупције израсте најлепше цвеће предузетништва. Охлократско-клептократска симбиоза на делу ломи илузије – општи је квареж неслућених размера и на индивидуалном и на националном и на глобалном плану. Дух корупције прожима све поре, у њему су огрезли појединци, привреда, друштво” (Исто, стр. 43).

Сумирајући последице корупције преамбула Кривичноправне конвенције Савете Европе у одељку *Корупција и људска права: усвојена веза*, наглашава да

„корупција угрожава владавину права, демократију и људска права, поткопава добру управу, праведност и социјалну правду, нарушава конкуренцију, омета економски развој и угрожава стабилност демократских институција и моралне основе друштва” (2010, стр. 3).

ХРЕМАТИСТИКА НА ГЛОБАЛНОМ НИВОУ

Нови вид монархије, који се исказује као нови империјализам, почива на „лукавству економије”, у којој доминирају сурови (Хобсови) закони тржишта и где економија постаје политика. Резултат овог процеса су све веће разлике између неразвијених и развијених земаља, тако да се тај однос од 1:3, колико је износио након Другог светског рата, повећао на 1:240. Ову констатацију најбоље илуструје следећи податак, објављен у *Вечерњим новостима* 20. јануара 2014. године: британски *Гардијан* је представио истраживања организације „Оксфам”, према којем је тренутна неједнакост у свету достигла највеће размере. У истраживању се наводи податак према коме 85 најбогатијих људи на свету има веће богатство од 3,5 милијарде најсиромашнијих људи на планети. Овакав асиметричан модел глобализације у свим друштвима, од најразвијенијих до најсиромашнијих, ствара све већи јаз између „горњих” и „доњих” слојева и пораст „искључених” чланова друштва. Наоми Клајн у књизи *Доктрина шока: усвојена каласиропфе*, наводи податак да је пре тридесетак година однос просечних плата радника и менаџера у Америци био 1:42, а данас је 1:411 (2008, стр. 437). Ти невероватно богати људи, чије

се богатство стално увећава, имају и невероватну власт. Они не само што владају америчком економијом већ владају и над многим ресурсима и компанијама у читавом свету.

Руски генерал и геополитик Леонид Ивашов упозорава нас да:

„На сцену ступа глобална финансијска олигархија с циљем стварања јединственог светског простора са светском владом којом управља новац. Националне државе полако али сигурно губе контролу над својим територијама” (Ивашов, 2012).

Према Ивашову, након финансијске колонизације државе, објекти управљања постају елите и владе тих држава.

„У колонијалним државама улога националних елита завршава се на извршењу воље глобалне елите и спровођењу у живот циљева и задатака који су постављени пред њих” (Исто).

Хрематистика се одвија по принципу – приватизација профита, а социјализација губитака (*обрнути социјализам*³), како на глобалном тако и на локалном нивоу. На глобалном нивоу одвија се приватизација профита од стране најразвијенијих држава, а на штету мање развијених и неразвијених земаља, које чине већи део планете. На локалном нивоу, у оквиру сваке државе, од најразвијеније до најсиромашније, такође се дешава процес приватизације профита од стране мањине (која чини неколико процената укупног становиштва) на штету већине становника исте земље.

„Богати и моћни су изградили систем у коме се остварују огромни приватни добити по основу јавног губитка, односно добит се приватизује од стране уског круга моћних и богатих, а губити се социјализују, пребацивањем на државу, тачније, на пореске обвезнике, пре свега, масе слабих и сиромашних. Ризик је учињен заједничким, а профит само њиховим – уског слоја моћних и богатих (Душанић, 2013, стр. 356).

Последице похлепе богатих у свим земљама носе сви порески обвезници тих земаља, а САД (због монополског положаја долара као светске резервне валуте) то пребацују на све пореске обвезнике широм света.

Такав неолиберализам, закључује Бек, на место хуманости ставља индексе тржишта акције, а на место достојанства, ставља

³ О принципу обрнути социјализам, који данас доминира светом шире у књизи: Петар Анђелковић, *Ласионирани и ајриојизам и/или (ЕУ)ројсџиво*, Косовска Митровица: Филозофски Факултет, Косовска Митровица, 2014.

глобализацију беде. Пишући о свету који је пред нама, као о „новом мрачном добу”, Д. Мојси о њему говори као о свету страха и наде, које подсећа на рани средњи век после пада Римског царства, када су на сцену ступили варвари и увели свет у „доба насиља, хаоса и метежа” које је трајало скоро пола миленијума (Мојси, 2012, стр. 169). Схватајући погубне последице глобализације и раздвајања економије и друштва, која са собом носи уништење и саме идеје друштва, А. Турен говори о

„црним рупама које се шире по мапи света, онима где је производња слаба, где становништво живи само од стране помоћи, шверца и других илегалних активности (Турен, 2011, стр. 70).

Политички аналитичар Јирген Елзесер истиче да је глобализација само други назив за конституисање светске финансијске олигархије и за коришћење финансијског капитала, ослобођеног контроле. Идеја глобализације у којој доминира хрематистика, по Елзесеру, може се изразити у неколико неолибералних манти: цео свет мора бити једно тржиште; све мора да буде на продају; свако мора да буде на продају (Елзесер, 2009, стр. 6). То је идеологија глобалног крупног капитала који хоће да преузме све националне привреде, са свим њиховим богатствима, и интегрише их у постојећи хијерархијски систем експлоатације и доминације (Исто, стр. 102). Из ове кратке анализе функционисања светске привреде јасно можемо доћи до закључка да се светска привреда, под диктатом Америке, не руководи економском логиком већ да је на делу огољена хрематистика, умеће богаћења једног слоја људи – светских олигарха, који се све више богате на рачун већине становника планете.

ХРЕМАТИСТИКА У СРБИЈИ – НЕКАД И САД

Шта је узрок, а шта последица стања духа једног народа? Да ли његове етнопсихолошке особине утичу на историју која му се догађа, заправо на његову судбину, или оно што му се догађа одређује какав ће бити? Стари грчки дијалектичари би рекли да је тачно и једно и друго. Супротности се привлаче, па етнопсихолошке карактеристике једног народа утичу на његову историју, позитивну и негативну, а и прилике утичу на његове особине, могу да их развијају у позитивном правцу али могу и да их кваре. Хрематистике је било у свим фазама развоја људског, па самим

тим и српског друштва. Али је свакако било периода када је она дујала, али је било и периода њене стагнације.

Један од начина покушаја промене националног идентитета, (промене свести и прекрајање историје) који је постао омиљена тема многих „независних медија” јесте и приказивање српског народа као гомилу нерадника, ленштина и забушаната. Стога се са више страна може чути тешка оптужба, да је народ у Србији „лош”, да је Србија „земља нерадника”, „ленштина”, „превараната”. Да је Србија огрезла у криминалу, корупцији, да „не умемо да сами газдујемо”, „да смо неспособни да руководимо својом имовином”... Стојимо на становишу да иако ове констатације имају делом своје утемељење у ближој и даљој друштвеној стварности Србије, оне напросто нису тачне јер, нити Србија почиње од 2000. године, нити од 1945. године, па ни од 1918. године. Неоспорно је, да је стварање Прве Југославије погодовало ширењу хрематистике и корупције, неоспорно је да је комунизам, делом, увео у Србију менталитет „радио не радио свира ти радио”, неоспорно је да су нове (старе) демократе, након 2000. године, опустошиле државну и друштвену својину, највећим делом стрпавши је у приватне џепове. Међутим, чињеница је да ни у времену „сигурног радног места” нису сви Срби били „ладолежи”, чак и у данашње време већина људи верује, цени и поштује поштен рад а осуђује хрематистику. Многе наше деке и баке, очеви и мајке отишли су у пуну пензију без дана боловања или без дана неодласка на њиву.

О трудбенисти, домаћинскј економици, поштењу и урођеном осећању за правду и једнакост међу Србима говорили су и писали многи научници у XIX и XX веку, од К. Леонтјева до Ј. Цвијића, Г. Геземана и других. Позната су тумачења о осетљивости Срба на прекомерне неједнакости у друштву, нарочито ако оне не потичу из разлика у раду и способностима. Објашњења поменутих писаца се свде на то да је порекло осећања једнакости и правде везано за солидарност у заједничким борбама против туђина, да је под туђинским империјама био уништен виши друштвени слој и да је модерна српска држава започела без социјалних разлика, из уједначене социјалне структуре становништва, релативно скромног друштвеног стања. Све то значи да и поред снажних примеса индивидуализма аутономије, самоиницијативе, приватног поседа и домаћинства и других либералних вредности у српској култури и привреди, треба имати у виду и супротне, уједначујуће принципе – правду, правичност и осећање за једна-

кост и солидарност. Још је, наиме, Александар Гиљфердинг, руски конзул у Сарајеву средином XIX века, приликом путовања српским земљама приметио да су Срби *аристокрайски народ* по свом вредносном систему, ако не материјалном и социјалном положају. Издвајањем угледнијег и богатијег слоја у старим српским државама стварало се *српско ѿлемство – сој* – да би потом имало пресудан утицај на укупну националну, моралну и духовну свест (Гиљфердинг, 1972). Пишући о Србима из ослободилачког доба, Радован Самарџић вели:

„У ствари, само смо се приближили слици светосавске Србије, земље обузете једном од најбогатијих цивилизација средњег века које су створене да би се у изгледу овога света непосредније огледало царство небеско” (1993, стр. 11).

На таквим темељима се даље развијао духовни, морални, и културни аристократизам, домаћинска економика, у чијем је одржавању витешки ред имао посебан значај. Оно што је један народ у то време чинило посебним народом, по чему се истицао и постао препознатљив, био је, пре свега, *српски еѿалишаризам*.

„У осећању Србина у Србији захваљујући православној вери значајно је и веома красно то, што он на све своје сународнике гледа као на неки род. Осећање једнакости и осећање сродства, оба још од искона дубоко укорењена у души свакога Србина, постала су правом природом његовом, по свој прилици, услед дугога и јакога притиска турског, под тежином којег не само ојача породица, него се изгладише и све разлике и неједнакости, и људи један другом приближише истоветношћу судбине. Србија је и данас једина земља у свету у којој просјак и сељаку и капуташу, који поред њега пролази виче: даруј ме брате, и у којој владалац, кад сиђе у народ, међу сељаке, изговара реч: брате и браћо.”

Исто тако, Србија је једина земља, у којој је сасвим у реду, да се и министар и државни саветник, на сред улице, за здравље пита и љуби са каквим својим сељаком, који је дошао у варош у опанцима, сукненим чакширама и гуњцу; и да се са њима разговара са „ти” (Јовановић, 1992, стр. 62).

Дуго живљење под страним управама, као и домаћим диктатурама очигледно је оставило трага на психу и карактер српског народа. Према Јовану Цвијићу у нашим крајевима, под специфичним историјским и културним условима, формирао се особени етнопсихички тип, централни тип, за кога је карактеристичан „рајински менталитет”. У непрестаном страху од душмана и

под сталним притиском тежње за одржањем голог живота развио се поданички менталитет потиштених и сервилних људи. Цвијић о рајинском менталитету каже:

„Од моралних особина се услед мимикрије најпре развије понизност према беговима, према насилницима, према свима мухамеданцима, једном речи према свима који нису раја. Раја се све више навикава на то да је нижа, ропска класа која има да се улагује и да се клања, да би се умилела господару”,

док нешто раније каже:

„Под тим разумемо утицај суровости и насиља господара на менталитет овога становништва или и последице подражавања овим господарима. Послушност и напор робова да се угоди жељама и укусу господара били су главни чиниоци овога преображаја” (Цвијић, 1987, стр. 76).

И велики српски пријатељ, заљубљен и у српску племенитост, искрено говорећи Србима, који га нису тада схватили, указује на рајински менталитет као узрок „чиновничке корупције”, као последице „вишевековне представе турске источњачке подмитљивости” (Рајс, 1998, стр. 44).

У новоформираној држави, Краљевини СХС, постојали су, како нам у својој анализи указује Шуваковић, значајни друштвени и правни услови који су погодовали развоју корупције а самим тим и хрематистике. Аутор указује на неколико битних фактора, попут постојања уставно-правног провизоријума после уједињења, наслеђени, а различити правни системи који су се примењивали до уједињења, такође, велике државне набавке и јавне инвестиције а притом без јасно заснованог система контроле, постојање диспозиционих фондова којима су располагали председник владе и министри, отплата ратне штете, ратног плена, замена новца ради увођења динара и сл. Ови и други фактори уврежили су схватање „да се новцем и материјалним добицима могу постићи политички циљеви, што је пракса и потврђивала” (Шуваковић, 2011, стр. 62). Велики број људи који је учествовао у рату, настојао је да „наплати своје заслуге”. Зато и није чудно то што су се

„корупцијом и најразличитијим малверзацијама бавили сви који су заузимали било какав положајчић у државној хијерархији – почевши од сеоског пандура и сеоског ћате, преко чиновника свих категорија, народних посланика, министара, официра и генерала,

све до самог краља Александра који је био несумњиво први и највећи корупционаш” (Колунџић, 1968, стр. 36).

Хрематистика је посебно била развијена међу политичарма и људима у власти. У свом чувеном делу „Чујте, Срби”, Арчибалд Рајс упозорава пријатељски српски народ на велику опасност која се над њихову државу надвила у виду политичке корупције.

„Политичари више нису знали ни за какве границе својих амбиција. Био је то плес министарских портфеља, који су доносили богатство онима који би их се дочепали. Најбољи начин да брзо постанеш богат јесте да постанеш министар” (Рајс, 1998, стр. 62).

Рајс сведочи да је од Првог светског рата до 1928. године, када је пред смрт писао своју књигу, у нашој земљи „видео најмање педесетак министара и, с ретким изузецима, сви ти министри су се обогатили” (Исто, стр. 62). Афере су биле толико редовна појава у Краљевини да се корупција

„све мање третирао као нешто одиозно и компромитантно што људе понижава и дисквалифицира за поштено друштво” (Колунџић, 1968, стр. 21).

Иако се о корупционашким аферама обилато писало у ондашњој штампи, уз веома снажну критику носилаца тадашњих највиших државних функција, иако су вођење парламентарне дебате и истраге тим поводом, није се ниједном десило да неки високи државни функционер одговара због корупције. На темељу истраживања и проучавања историјске грађе и одговарајуће литературе, Шуваковић у раду у коме испитује везу корупције и политичких странака у Краљевини СХС закључује:

„да у Првој југословенској држави заправо и није постојала политичка воља за суочавањем с корупцијом као друштвеним злом, већ је чак низом поступака сама држава давала допринос њеном развијању. Последица је да је већ тада дошло до настанка феномена тзв. 'заробљене државе'”,

који је резултат постојања системске корупције (Шуваковић, 2011, стр. 66).

Стварање Друге Југославије, под диктатом „победника” иако у мањој мери, погодновало је даљем развој хрематистике⁴. Комунисти су доласком на власт, пошто су имовину и производе рада прогласили за друштвену, урушили домаћински поредак у Србији. Тако је у нашем народу унет један опасан менталитет нерада и неодговорности. Народ је брзо схватио да се може боље жи-

вети сналажењем, у лавиринту бирократске расподеле, него радом, прихватио ту игру и врло се извештио у њој (*радио не радио свира ти радио; нико не може толико мало да ме њлаши, колико ја моју мало да радим*). Створен је менталитет сналажења и омаловажавања рада. Ни ови нови неокапиталисти који никоше након „демократске револуције”, неокомунисти – *комунистџкајџџалистџи*, свој капитал највећим делом нису створили радом већ су по истеку социјализма покрали народне паре којима су наставили упропашћавање Срба и у капитализму. Најпре су рушили капитализам да би градили комунизам, отимали „у име народа” и „за народ”, стварали друштвено богатство, а данас, исти они или њихова деца, руше комунизам и граде капитализам, присвајајући народну имовину. Преко ноћи променили су идеолошки ћурак, вешто искористили свој положај и време друштвених ломова и дрзо се обогатили.

Под изговором транзиције и трансформације привреде, скоро сва производња је заустављена. Масовним отпуштањем радника, уз енормно и потпуно незаслужено богаћење политичке елите, а све у име демократских промена и либерализације тржишта, разорено је привредно ткиво Србије. Извештаји говоре да производња замире у свим деловима земље. Србија је потонула у дубоку економску кризу, „нашла се у буцаку”.⁵ Уместо обећаног благостања добили смо понирећу стопу привредног раста, распад морала и свих традиционалних вредности, обиље лажи и подвала, техничко и технолошко заостајање у областима где је то најосетљивије. Јаз између масе сиромашних и сачице богатих незадрживо се продубљује. Дубоки јаз између огромне масе осиромашних и врло уског слоја богаташа који су се нагло обогатили присвајањем друштвене и државне имовине, посебно у периоду транзиције, представља добру подлогу криминализације друштва и прети даљим продубљивањем његове нестабилности. Тајкуни – *комунистџкајџџалистџи*⁶ дивљом акумулацијом капитала, економијом из сенке директно утичу на политику, а све то доводи

⁴ Овде треба истаћи да у првим годинама изградње нове социјалистичко-комунистичке заједнице, док је идеја комунизма која је покретала народ била снажна, хрематистика није била тако видљива и у тој мери изражена, па ни социјалне разлике нису биле у великој мери видљиве. Како идеја копни, уз погодне услове који су били присутни хрематистика почиње да се развија.

⁵ О трагичним и по Србију погудним последицама транзиције, шире у књизи: Урош Шуваковић, *Транзиција: Прилоџ социолошком ћроучавању друшћивених ћромена*, Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2014.

до процеса познатог као „заробљавање државе” и уништавање привреде. На делу је класичан пример хрематистике о којој Аристотел говори.

Да се у Србији није много тога променило већ да и даље, чак и израженије, постоје елементи, како се данас то модерно каже „системске корупције”, можемо да закључимо ако погледамо листу економско-политичке „елите” у Србији, која нам јасно указује да је та „елита” највећим делом произашла из политичких кругова или је била у блиским односима с њима. За њих је политика сама себи сврха, а запоседање власти једини разлог ба-вљења њоме. Михаел Ерке (Michael Ehrke) у чланку „Олигарси, компрадори, тајкуни: три добитника транзиције” тврди да је приватизација, која је наметнута као аксиом, у свим транзиционим земљама била превара гигантских размера, или, тачније речено, она се одвијала у „сивој” нормативној и правној зони, и зато се ново богатство, као резултат приватизације, не може никако легализовати. У Русији се као најважнији актери приватизације појављују олигарси који су представљали веома малу групу без јасног социјалног миљеа и порекла. У централној Европи приватизација је била вођена хомогеном политичко-социјалном снагом, којој је Лоренс Х. Клајн (Lawrence H. Klein) доделио назив *comprador intelligentsia*. Социјална група која одговара руским олигарсима и средњоевропским компрадорима у Србији су тајкуни. Тајкунска економија (*tycoon economics*) појачава склоност српске привреде ка увозу, јер они поседују квазимонополске увозне лиценце и страним произвођачима потрошних добара стављају своја продајна места на располагање, и доминирају локалним тржиштем трговине (Ерке, 2011, стр. 151–163). Новопечене богаташе, на врло упечатљив начин, социолошки прецизно, а песнички надахнуто, описаће Ратко Божовић:

„Ти мутноловци – којима су интелектуалност, осећајност и моралност стране, а невредности блиске – домогли су се стратегије о освајању важног места у друштву. Куповали су све. Куповали су и свој педигре као стари намештај. Куповали су и градили здања на престижним местима. Куповали су престижна места. Куповали су и оно што се у нормалним државама и не продаје. Тако су настајале економске империје које су шириле утицај на целину друштвеног

⁶ О новим-старим профитерима комунисткапиталистима шире у раду: П. Анђелковић, Комунисткапиталисти – полуинтелектуалац друштвени феномен дугог трајања, *Теме*, Г. XXXVII Бр. 4: 33–50, Издавач Универзитет у Нишу.

живота, а посебно на финансијску и медијску сферу... Пуни џепови, а празне душе. Нема краја њиховим амбицијама. Кад су се потврдиле у бизнису, на реду је била политика” (Божовић, 2011, стр. 28).

Један од видљивих ефеката оваквог тока трансформације јесу сиромаштво и нарастало друштвене неједнакости. За разлику од транзиције из капитализма у социјализам, која се (у каснијим фазама) одвијала уз какво-такво учешће грађана, транзиција из социјализма у капитализам одвијала се без њиховог активног учешћа, они су стављени у статус пасивне жртве. Приватизацијом без социјалне одговорности, радни људи, али и већина грађана, посебно они који су остали без посла или безуспешно трагају за првим запослењем, практично су стављени у ситуацију „борбе за преживљавање” (Милошевић, 2013, стр. 159–186). Таквом приватизацијом у Србији, која је уништила привреду, ствара се, како примећује Младен Лазић, „капитализам без капиталиста”, јер

„капиталистичка класа у постсоцијализму примарно настаје као резултат прерасподеле већ постојећег друштвеног богатства (дакле, присвајањем), а не стварањем и акумулацијом новог богатства. Односно, капитал није репродукован као последица дуготрајнијег економског делања предузетничких друштвених актера, као што је раније био случај, већ је приграђен у друштвеним сукобима посредованим политичким делањем елита, помоћу којег је прерасподела акумулисаног друштвеног богатства контролисана одозго према матрицама друштвених односа које су биле наметнуте споља” (Лазић, 2011, стр. 43).

Ову констатацију потврђују и резултати истраживања Института за социолошка истраживања, под називом „Нови трендови у класнослојној покретљивости у Србији 2012”, који на егзактан начин потврђују тезу да је нова економска елита у Србији производ „звучних презимена која се пишу са неколико нула”. Имајући пред собом упоредне податке истраживања од пре десетак година, некада су скоро половину (43%) економске „топ класе” чинили потомци радника и сељака, а 1989. године чак 60% „крупних” капиталиста јесу били потомци очева са ситном имовином који су дошли из радничких и сељачких породица. Аутори овог истраживања показују да данас тек сваки пети припадник ове елите потиче из радничког и руралног социјалног миљеа. Припадници данашњег „бизнис клуба” у Србији, показује ово истраживање, углавном су деца истог тог социјалног слоја – предузетника, директора или политичара. Наиме, чак 40% садашње

економске и политичке елите на питање: шта су били ваши родитељи, одговара – директори или власници предузећа, а свега два одсто њих каже – радници (Цвејић, 2012). Дакле, јасно је да се највиша „бизнис класа” саморепродукује. Нови интернационалци, који су често и биолошки потомци старих, брзо су заменили идеолошке појмове у вокабулару (језик искључивости и ароганцију једноумља прекодирали су са комунистичке на мантру либералних глобалиста) и наставили са њима својственом поданичком праксом. Како пише („најтиражнији српски публициста у свету” – Политика, 15. 02. 2005) др Срђа Трифковић, огранци Соросеве фондације у посткомунистичким земљама „без изузетка узимају искључиво децу пониклу из комунистичке номенклатуре, јер једино у њих могу да имају поверење да су поникли у породичној средини пелцованој од хришћанске традиције, националног осећања и неке пристојне личне моралности” (2005).

КА ЗАКЉУЧКУ – ИМА ЛИ НАДЕ

На шта год да се помисли у нашој земљи, куда год да се баци поглед, видеће се да нема скоро ничега, ниједне националне институције и ниједне друштвене или животне области која није захваћена опасним процесима растакања, разарања. Ти разорни процеси, та својеврсна нихилистичка пошаст, најбоља су потврда до чега неминовно долази тамо где се као доминатни принцип у друштву (од стране политичке елите) постави хрематистика. Сасвим је извесно да без промене овог принципа, успостављања домаћинске економике и њеног доследног поштовања, Србија ни у чему неће бити кадра да учини и најмањи корак у правцу изласка из садашњег тешког и неподношљивог стања поробљене колоније. Капитализам, дивљи и пљачкашки, заснован на принципу хрематистике, капитализам „из друге руке”⁷ разара сва друштва у транзицији, па и српско. Српско друштво ће дугорочно остати

⁷ Један од водећих стручњака за европски транзицију на Старом континенту, доктор Золтан Погача, професор на Универзитету у Шопрону, у интервјуу за Печат (359/2015, 6. март) под насловом Исток Европе је европски Мексико, за Мађарску, али то свакако важи и за остале земље транзиције каже: „Били смо друштво државног социјализма и државне социјалистичке економије и уместо сопственог, одабрали смо second hand капитализам – капитализам „из друге руке”. Увели смо мултинационалке и дозволили им да преузму све велике државне компаније.”

неразвијена европска периферија, друштво које је осуђено на зависан развој уколико се и даље буде ослањало и препуштало спољним актерима (страним „инвеститорима”, „партнерима”, „пријатељима”) и другим спољним чиниоцима. Такав развој, логично је, увек ће највише бити у спољњем интересу. У времену новог империјализма и неоколонијализма, преживеће само она мала друштва која буду имала, као подлогу, своје знање и кадрове, аутономну организацију и аутентично здраву мотивацију. Полазна основа борбе против ове пошасте која прети да разори све институције друштва јесте да се схвати и пође од чињенице да хрематистика није више маргинална појава, (исправљива) грешка у систему; она је постала системска. Стога, и борба против ње у том случају може бити успешна само ако је системска, а то првенствено зависи од политичке елите. Опстанак народа у време све веће глобалистичке прождрљивости, примећује Антонић, не може се извести без јачања националног духа, без крупне државне визије, без снажења националног самопоуздања. Дакле, без неког облика национализма, а српски национализам је кључни баук у идеологији овдашњих реформатора и мисионара, као што је борба против њега кључни разлог њиховог постојања (Антонић, 2006). Оно што треба да разумемо и схватимо јесте да нема слободног друштва и у њему слободних појединаца без економске самосталности и домаћинске економије. Савремени глобализам као империјализам непосредно је супротан овим идејама. Из њега је настала прича о либералној демократији, слободном тржишту, свету без граница..., која нема ниједне додирне тачке са правом демократијом. Јер, управо је тзв. западна „либерална демократија” довела не само до највеће хрематистике у историји човечанства – симболички означених као разлика између 1% и 99%, и до успостављања логике непрестаног увећања профита за неколицину и сразмерног све већег сиромашења свих осталих.

Трагање за правом економском равнотежом у новом начину производње друштвеног живота јесте и трагање за правом заједницом и правим вредностима. Православна религија, са православном етиком духовно утемељује *домаћинску економику*, а исправни економски и политички принципи њене примене, практично омогућују да створимо здраву заједницу. Исправни начин производње води не само продуктивности и праведној расподели материјалних средстава за живот, већ, што је важније, укључивању свих људи и свих елемената у „одговорни систем” друштва. „Неки нам представљају економију као неки систем из-

ван људског, као део природног поретка ствари. Економија је створена за људе и она мора да служи људима, а не стицању добити (Ниски, 2001, стр. 14). Стога је од изузетне важности да српски народ изнова поврати солидарност (прошлогодишње поплаве су показале да та особина није ишчезла из српског рода) и добротинство, као битне карактеристике карактера српског народа и српског начина привређивања. Јован Златоусти милосрђе тумачи као „добар зајам, а не издатак”. Народи који желе да своју судбину држе у својим рукама – бројчано велики или мали, богати или сиромашни – труде се да дефинишу стратегију свог развоја која ће им омогућити да у мери, колико је то реално могуће, буду *судјекџи*, а не пуки *објекџи* историјских збивања.

Народи и људи стичу или губе углед према томе колико им је успешна привреда, односно колико су економски независни. Добра привредна машина је слична војној машини: и једна и друга траже дисциплину, чврсту организацију, а не трпе млитавост и хрематистику, а управо је таква *домаћинска економика*. Домаћин је свој на своме, газда на свом имању, ма колико оно било велико или мало. Газда је онај који сабира и који настоји да увећа своје газдинство и створи стабилну породичну заједницу која ће наставити генерацијску лозу, и чији је основни задатак да чува и стиче породичну имовину и породично име. Из домаћинске куће излазе васпитани и одговорни људи који су добри и себи и другима. Домаћинска памет, не тражи већ налази, не сања мутне снове већ дела, не зановета о животу већ ствара и живи. Историја је најбоља учитељица да без аутохтоне и аутономне политике у овим областима нема перспективе, предвидиве будућности и развоја државе и друштва. Нема слободног друштва ни слободног појединца уколико се рад не прихвати као највиши морални и социјални принцип. Слобода се не само брани радом, већ је рад и најбољи, ако не и једини, начин да се слобода оствари. Рад је мост који повезује свет слободе и свет нужности. Српски домаћини стварали су дух слободних, трезвених и прекаљених трудбеника, који се ослањају на себе, и не очекују од живота више него што сами могу да ураде и створе. Уверени смо да, као што се у основи западне цивилизације с неолибералном концепцијом развоја налази социјална доктрина католичанства, тако у основи православне цивилизације, која може и треба да буде стожер и носилац развоја „планетраног хуманизма” (Данило, Ж. Марковић), треба да се налази социјална доктрина православља са домаћинском економиком.

- ЛИТЕРАТУРА Антонић, С. (2014). „Против колонијалне елите”. *Сведок*, 7. новембар 2014.
- Анђелковић, П. (2014). *Пасионирани њашириџизам и/или (ЕУ)ројсџиво*. Косовска Митровица: Филозофски Факултет.
- Аристотел (1975). *Полиџика*, Београд: Издавачки графички завод.
- Божовић, Р. (2011). Од популизма до естраде. У: Срећко Михаиловић (ур.), *Домеџи џранзиције ог соџјализма ка кайиџализму*. Београд: Friedrich Ebert Stiftung.
- Вујаклија, М. (1986). *Лексикон сџраних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Гиљфердинг, А. Ф. (1972) *Пуџовање џо Херџеџовини, Босни и Сџарој Срџији*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Душанић, Ј. (2013). *Неолиберализам, џранзиција и криза*. Београд: Београдска пословна школа.
- Елзесер, Ј. (2009). *Национална држава и феномен џлобализације: како можемо да се сџасимо из свеџске економске кризе*. Београд: Јасен.
- Ехрке, М. (2011). „Олигарси, компрадори, тајкуни: три добитника транзиције”. У: Срећко Михаиловић (ур.), *Домеџи џранзиције ог соџјализма ка кайиџализму*. Београд: Friedrich Ebert Stiftung.
- Јовановић, Б. (1992). *Каракџеролоџија Срџа*. Београд: Научна књига.
- Лазић, М. (2011). „Постсоџјалистичка трансформација у Срџији: друштвени актери и друштвене промене. У: Срећко Михаиловић (ур.), *Домеџи џранзиције ог соџјализма ка кайиџализму*. Београд: Friedrich Ebert Stiftung, 41–54.
- Коруџиџија и џудска џрава: усџосџављене везе* (2010). Београд: Фонд за отворено друштво.
- Марковић, Д. Ж. (2014). *Пудска џрава и џлобализација*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Милетић, С. 1939. *Изабрани чланци*. Нови Сад: Просветно издавачка задруга „Змај”.
- Николић, А. (2014). „Економско стање у Срџији у XIV веку”. У: Часлав Оџић (ур.), *Моџуће сџраџеџије развоја Срџије*, Економски зборник, књ. XIII. Београд: Српска академија науке и уметности. стр. 817–827.
- Цвијић, Ј. (1987). Сабрана дела, књ. 2, *Балканско џолуосџрво и џужнословенске земље* (1918, 1922, 1931). Београд: САНУ – НИРО Књижевне новине – Завод за уџбенике и наставна средства.
- Цвејић, С. (2013). Нови трендови у класно-слојној покретљивости у Срџији. У: Душан Маринковић и Срђан Шљукић (ур.), *Промене у друџиџвеној*

сѣрукѣури и ѣокреѣљивосѣи (стр. 143–157). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за социологију.

Оцић, Ч. (2014). Стратегије развоја: замисли и остварења, У: Часлав Оцић (ур.), *Мојѣ сѣраѣеѣје развоја Србије* (стр. 9–97). Београд: Српска академија науке и уметности.

Погача, З. (2015). „Исток Европе је европски Мексико”. *Печаш*, 359/2015, 6, март.

Рајс, Р. А. (1998). *Чујѣ Срби*. Београд: Историјски музеј Србије и Дечије новине.

Самарѣић, Р. (1993). „Аристократска вертикала у српској историји”. У: *Срби у европској цивилизацији*. Београд: САНУ, Балканолошки институт.

Св. Григорије Ниски (2001). *О сѣварању човека, Госѣоде ко је човек – ѣравославна анѣројолоѣија и ѣајна личносѣи*. Београд: Православна мисионарска школа А. Невски.

Шуваковић, У. (2009). „Партијска држава – могућности њеног настанка и развоја на примеру савремене Србије”. *Теме*, 33(2), 663–682.

Шуваковић, У. (2011). „Корупција и политичке странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца”. *НБП* 16 (1), стр. 57–68.

Шуваковић, У. (2014). *Транзиција: Прилој социолошком ѣроучавању грушѣвних ѣромена*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.

ИНТЕРНЕТ ИЗДАЊА

Григор Барсеѣјан, *Демокраѣија зоне сиромашѣва*, преузето са портала *Lragir*, 25. јуна 2014.

Л. Ивашов, *Следи учврѣћивање ѣлобалној финансијској фашизма*, преузето са портала *Факѣи*, 3. марта 2012.

PETAR M. ANĐELKOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

ECONOMY OR CHREMATISTICS – SERBIAN CASE

The nations are worth as much as it is worth their economies. In today's global world, people gain or lose independence primarily by how successful their economy is. Of course, freedom and independence of a people is defended in all fields, but the economic success is the key to success to all the rest. A society that is for us and the former socialist countries, termed transition, represents a return to predatory capitalism and the way in hypocritical, orchestrated democracy; it is now the world of lasting evil and bigger injustice that undermine the state and relentlessly pushing them into „peripheral capitalism” (Ljubisa Mitrovic). The word „economy” is of Greek origin and translated into our language it means „skill of housekeeping (economy)”. What we habitually continue to call economy in the world today and in Serbia, we can not call the skill of keeping. The term „economy” has long been superseded, in his place is the term „chrematistics” also a word of Greek origin that means inserted enrichment. This term in use is introduced by Aristotle. This ancient philosopher emphasized that the economy and chrematistics are antipodes and that chrematistics destructive to society. By its nature, it leads to the destruction of the economy. Practically, it can be called „destroyers skill of keeping the economy.” Today in the world and Serbia do not have the economy, we have chrematistics (speculation on commodity markets, pyramid schemes, the development of the securities market, games on the stock market ...). Chrematistics the trick word, and that's why we can replace it with the term „casino-economy.” A new form of monarchy, which is expressed as a new imperialism, is not based on „cunning mind” (Hegel) and the „spirit of the law” (Montesquieu), but the „cunning of the economy”, which is dominated by raw (Hobbes) laws of the market and where the economy becomes policies. Figure of societies of Eastern Europe, where the neoliberal social Darwinism, disenfranchising the largest population, has created an entire class of poor, who are now struggling to realize their right to work, confirms the emptiness of neoliberal democracy. As a result of chrematistics in transit societies „capitalism without capitalists” is created (Mladen Lazic) in which the capital, grabbed during social conflicts, mediated

by political elites, by which the redistribution of accumulated social wealth ended up largely in private hands. If proved, and it is, that the current neo-liberal approach and form (paradigm) does not give the expected, and so the required results, then the need to search for a new paradigm of development and more prominent. We need one another, a different view of society and especially its development, freed from the constraints and domination of the theory and methodology of the global powers imposed as the only desirable (required). So, we need a self-reflective approach to social issues especially in orthodox societies. It is a request that it turned to itself and see their potential and opportunities. This paper is an attempt to draw attention to the devastating consequences of chrematistics in the world, and especially in our society, but also to make an effort to search for the „principle of hope” and point out the different possible directions of development of Serbian society. We are convinced that, as the basis of Western civilization with the neo-liberal development model is the social doctrine of Catholicism, Orthodox civilization, which can and should be the centerpiece and developer „planetary humanism” (Danilo Z. Marković) (which in the present Russia partly realized), there should be the social doctrine of Orthodoxy at the basis of Orthodox ethics and domestic economics.

KEY WORDS: Economy, chrematistics, Serbian society development.